

Napsal Arnošt Procházka

(E*forum, 04. 09. 2019)

*Básnickému a výtvarnému dílu a osobnosti **Karla Hlaváčka**, od jehož narození uplynulo 145 let (29. srpna 1874 - 15. června 1898) věnoval **Arnošt Procházka** (1869-1925) množství prací. Mj. dopisem-doslovem doprovodil Hlaváčkův cyklus kreseb Prostibolo duše (1897) - ilustrací ke své stejnojmenné sbírce veršů (1894, souborně 2000); v Moderní revui (4, 1898, č. 4, 8. 7., s. 102-108) otiskl nekrolog Hlaváčka-malíře; uspořádal a doslovem opatřil první Spisy Karla Hlaváčka (Kamilla Neumannová, 1905, 2. vyd. 1915). Nejúspornější byla kritická poznámka k Sokolským sonetům: „Příteli!!!?? - - - -“ (Moderní revue 1, 1894/95, sv. 1, č. 6, 8. 3. 1895, s. 137). Asi nejméně známá, resp. dostupná je vzpomínková stať **Ex libris a knižní výzdoby Karla Hlaváčka** v prvním ročníku Sborníku pro ex libris a jinou užitekovou grafiku (1923, č. 4, s. 85-89), kterou zde připomínáme. (Hlaváčkovy výtvarné práce - včetně zmíněných ex libris - téměř v úplnosti v reprodukcích zahrnuje publikace Otto M. Urbana Karel Hlaváček: Výtvarné a kritické dílo, Arbor vitae, 2002). - Následující text je součástí reprezentativního výboru z Procházkovy kritického a esejistického díla, mj. s kompletní autorovou bibliografií, který vzniká v rámci projektu IPSSL **Arnošt Procházka - kritik a esejista** (podpořeného GA ČR).*

lm

Ex libris a knižní výzdoby Karla Hlaváčka

Je tomu dvacet pět roků, co zemřel Karel Hlaváček. A počítám-li, kolik let měl svého života, když skončil, byl by dnes téměř padesátníkem: jaká groteskní představa! Neboť žije v nezapomínající a věrné vzpomínce stále jako mladý muž, nestárne a nemění se. Hustý černý a kučeravý vlas stíní mocné klenuté čelo, pod nímž žhnou prudce a horečně dvě hluboké oči, plné inteligence a zvědavosti. A všechny rysy obličejové jsou ostře a přísně vymodelovány zlou a nelítostnou sochařkou Ftisis. Když Jan Štursa, jenž ho neznal osobně, vytvářel jeho hlavu, intuitivně vystihl všechn ráz a výraz jeho tváře právě v době, kdy uzrával - pro onen svět.

Hlaváčkovy dílo je dvojí: básnické a malířské. Ono je definitivní, v *Mstivé kantiléně* a básních z téhož období, neporušitelné ryzosti a hodnoty, stále živé, pokud budou duše vábené a zanícené Poezií. Toto je pouhý začátek, tápání, pokusy: ale vždy je v něm vůle býti svůj, růsti, dosahovati jedinečnosti a dokonalosti. Cena tohoto výtvarného díla tkví v jeho psychickém jádru, v duchových zdrojích, z kterých vyvíralo, jeho pasivum v technické nevyzrállosti zhusta. Jako básník je Hlaváček formálně

absolutně dokonalý, myšlenka, cit, slovo, obraz, metafora, rytmus se spojily v nerozlučnou a souladnou jednotu, kde nebylo a není možno ani nic přidati, ani nic ubrati, ani nic pozměnit, aby se neporušila naprostá vyváženost a vycizelovanost celku, jako malíř těžce zápolil o tvarový výraz, podléhaje vzorům, sahaje až k výpůjčkám. Invence, kompozice, duch a souhrnný výraz byly vždycky plné jeho, jedině časem detail byl reminiscencí, odlikou nepatrného úlomku cizího díla: a ne nutnou, spíše vzešlou z jakési chvilkové indolence, ne-li mladistvé naivní pohrdy. Ale tam, kde pracoval, jsa skutečně zaujat a chtěje do grafického díla transponovati ducha a senzibilitu díla literárního, jako na dvou třech nejlepších listech k *Prostibolu duše* nebo na některých kolorovaných kresbách k *Větrům od pólů*, jež produkoval přímo do svého exempláře knihy, je zcela svůj a jedinečný, intenzivní a dovedný až na podiv ve své mladosti, ve svém počátečním rašení a vzpínání sil po tvarovém zhnětení a zmožení mocné inspirace a myšlenky. Známe z dlouhých a krásných a upřímných rozhovorů půlnočních, kam usiloval, kam dychtil a před jakou metou daleko, daleko padl... Kdož ví, snad by nebyl zrealizoval svého uměleckého snu, jako se stalo tak mnohým mladým, kteří přežili sami sebe, ale že odešel v končiny, odkud není návratu ani poselství, tak záhy, se všemi sliby a tužbami, zůstane vždycky hořkou výčitkou Sudbě, vždycky marnou fatou morgany něčeho, co mohlo býti veliké, čeho však nebylo...

Hlaváčkova ex libris a jeho ornamentace knižní jsou jenom nepatrnou a z jeho hlediska i málo významnou částí jeho malířského díla, jež zůstalo jedině troskou - troskou dřívě, než je mohl vybudovati aspoň ve význačnějších a nesmazatelnějších rysech. Několik knižních značek, které nakreslil pro své literární přátele, jeví společný rys: úsilí podati psychologického souhrnu, zhustiti na malou plochu kresebnou psychický ráz člověka, který tímto vlastnickým znakem opatřuje své knihy. Není pochyby, že se časem, usiluje podati příliš mnoho, rozbil a vyzněl do prázdna, ale nelze zneuznati, že i tam, kde se pomýlil, poskytl věci invenčně nešablonovitě. Nejlepší jest asi jeho ex libris pro básníka Karáska, vedle něhož možno přiřaditi knižní značku pro redaktora *Moderní revue*, „nejpasivnější“ je snad list pro spisovatele Kamínka. Zajímavé jsou práce pro překladatele Kosterku a pozdějšího renegáta Chaloupku, které svým akcesorním aparátem a pojetím se liší od skupiny první: není na nich emblému smrti, jenž tak obsedl Hlaváčka. Viděl ji všady - možná, že temným vlivem své choroby, - zeměkoule se mu měnila v obrovitou lebku, v květech se rozkládala a hověla si, obludný a předpotopní pták na kupě lebek seděl jako na vejcích, v rytířku se mu zakuklila Zubatá... všady jste narazili u něho na kostrouní hlavu, jako v palácích Ludvíka Bavorského jste viděli všady labuť: obojí bylo jedině výrazem idealistního nitra, jatého do pavučinové, a přece neroztrhatelné sítě utkvělých a hluboce určujících představ, duševních zaujetí a rozpoložení, osudově neměnných a usměrňujících celou bytost člověkovu. Všady je lebka, symbol „poslední milenky“, jež nezklame a utiší navždycky, - všady, i tam, kde byste ho nejméně hledali, v ornamentaci knihy Březinovy: také hymnus života mu podeznívá a vyznívá, doznívá v konečnou nicotu, nebo, chcete-li, v nirvánu, to je spojení s věčným principem bytí, s prabytím, spojení neosobní, ale nesmrtelné... je-li existence a věčnost - v neosobnosti...

Musím tady opravit omyl, jenž se traduje už po delší dobu: Hlaváček vyzdobil několik knih, ale nevypravoval jich. Úprava textu, titulu, obálek nebyla jeho prací ani na jeho vlastních dvou knihách vydaných *Moderní revue*, tím méně na ostatních, hlavně Karáskových a Březinových. Je tedy s chybou, stojí-li ve *Čtvrté ročence* Bradáčově, že mezi knižními publikacemi *Moderní revue* jsou „knihy dobré úpravy, především ty, jež vyšly z rukou Karla Hlaváčka“. Zavínil jsem to poněkud sám, když jsem mluvil o jeho vlivu na knižní úpravu v předmluvě katalogu k pařížské výstavě *Hollaru*: měl jsem na mysli jeho zralé a povzbudivé rady a pokyny vedle jeho ornamentací, nic jiného. Ne „ješitnost“, ale smysl pro pravdu mě nutí, abych toto přívětivě míněné břímě sňal s beder mrtvého. Téměř všechny úpravy knih z edice *Moderní revue* v prvních dobách, než přišli grafikové, kteří jsou v tiráži uváděni, spáchal jsem sám. Sem tam ten či onen si také „zaplichtil“ do toho, jako Neumann při svých *Apostrofách* nebo Kosterka při Knoeslovu *Martyriu touhy*, ale jinak jsem vinen za zlé i lepší jedině já, neboť ani ne všech poukazů Hlaváčkových, ostatně jen povšechných a často jen dodatečných, jsem dbal, děláv po svém. Nutno si představit, v jaké době první knihy *Knihovny Moderní revue* počaly vycházeti: poušť byla kolkolem, nejhubenější a nejvyschlejší šablona, nuznost a ubohost velkonakladatelských publikací, i těch, které si činily nárok na salon nebo aspoň kabinet: kteráž žalostnost a bědnost bují podnes, jak je dokladem všecka hromadná produkce nakladatelství Ottova nebo Vilímkova i ostatních nakladatelských „oficiózů“, kde nedovedou se povznést k samozřejmému hledisku, že i kniha určená pro kolikatisícový náklad a odbyt může a má být vkusná, typograficky dobrá, ušlechtilého titulního listu i obálky, k čemuž není potřebí právě ničeho více (nejméně už většího hmotného nákladu) nežli smyslu pro prostou vybranost a „civilní“ vzhlednost. Tedy, abych se vrátil v léta devadesátá, první, co mně a mým tehdejšími druhům tanulo na mysli, bylo vyjít ze šablony, rutiny, vyraziti zašpiněné tiskárenské okno, aby bylo volněji a čistěji, aby bylo dále a lépe viděti. Byli jsme mládi a ne dosti zkušenými, jediným vzorem byly speciální edice *Mercuru de France*, více provokativní než ukázněné, tož věci mnohdy dopadly více krkolomně než pěkně, více holedbavěji stavěly na odív svou nespoutanost a odlišnost než vědomou, cílevědomou práci o obrození knihy po její zevní stránce. Ale i tato „neotesanost“ a nevybroušenost byla nutná jako počáteční etapa, mělo-li se dojít dále a k lepšímu, k němuž jsem i já došel fakticky, když znalosti se rozhojnily a vkus vytříbil, když nešlo jen o nové, ale o dobré, jak svědčí hlasy nezaujaté a neinformované plně o osobě, jako je citovaný z *Ročenky*, nebo Dyrynkův v knize *Typograf o knihách*, kde mé úpravy některých svazků *Knih dobrých autorů* uznává za dobré, reprodukuje je a připisuje optimisticky – sazečovi; což našel opravdu v některé menší tiskárně pražské typografa, který by upravoval sazbu knih vně naučeného odbornictví a školního vycepování?!

Hlaváček svými výzdobami hleděl vystihnouti citový odraz, jaký v něm vyvolala kniha, transponoval je do ornamentu, viněty, kresby, – podává se, jak vyšel z psychické a senzibilní atmosféry díla básníka. Jinde jsou jeho culs-de-lampe nebo obálkové ozdůbky docela nahodilé, nekomponované pro knihu, kde jich bylo použito právě jen jako ozdůbky, o sobě samé „lhostejné“. Těžko říci, byl-li by Hlaváček v knižní grafice vytvořil více a znamenitější, ale i tak, jako časově první z prvních, jenž vědomě, byť ne ještě zcela uvědoměně a trvaleji se zabýval knižní výzdobou, není ani bez zájmu, ani

bez hodnoty; ukazuje, kterak těžké byly začátky. Tím těžší, že ani velké tiskárny, natož malé, v jaké jsme tiskli, tehdy neměly jiného písma, než běžný kužel německý nebo francouzský, docela nevýrazný a všady a na vše používaný, na knihu básní i na poslední časopisek.

První na konci XIX. věku se pokoušel Karel Hlaváček u nás o leptaný frontispis ke knize. Po portrétové studii suchou jehlou k albu *Prostibola* vyryl rovněž suchou jehlou titulní kresbu k *Mstivé kantiléně*, práci sice chudou svou technickou pohotovostí, ale zato tím jímavější opětovaným námětem kostlivců v siré krajině, poněvadž vznikla těsně před posledními okamžiky mladého umělce.

A dvacet pět roků je tomu, kdy to vše bylo náhle skoncováno, kdy celý umělecký rozmach byl zdrcen, kdy vůle byla bez moci a naděje ošidná, - dvacet pět roků, kdy na loži, na němž mu bylo usouzeno zemřít, ochablou a mdlou rukou se snažil dodělati svou poslední rytinu - krajinný kout někde u Libně...

www.ipsl.cz